

**GÖÇ KAVRAMI VE MODERN RESSAMLARIN ÇALIŞMALARINA
YANSIMASI (ÖRNEK OLAY: 20. YÜZYILDA
ORTA DOĞU'DAN SEÇİLMİŞ RESSAMLAR)***
THE CONCEPT OF MIGRATION AND ITS REFLECTION ON THE WORKS
OF MODERN PAINTERS (CASE STUDY: SELECTED PAINTERS FROM
THE MIDDLE EAST IN THE 20. CENTURY)

Aligholi MARDANI

Dr.

PhD.

mardaniali76@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6753-7812>

Ashkan RAHMANI

Dr. Öğr. Üyesi, Şiraz Üniversitesi, Sanat ve Mimarlık Fakültesi, Sanat Bölümü.

Dr. Şiraz University, Faculty of Art and Architecture, Department of Art

rahmani.ashkan@shirazu.ac.ir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6431-7686>

Atıf/Citation

Mardani, A, Rahmani, A. (2021). “Göç Kavramı ve Modern Ressamların Çalışmalarına Yansımaları (Örnek Olay: 20. Yüzyılda Orta Doğu'dan Seçilmiş Ressamlar)”. *Sanat Dergisi*, (37), 140-153.

Araştırma makalesi/Research article

Doi: <http://doi.org/10.47571/ataunigsfd.768189>

Öz

Göç kavramı ele alındığında, bu terim yalnızca coğrafik anlamıyla sınırlandırılmamalı, alegori, metafor veya mecaz olarak anlaşılmalıdır. Bir anlamda insanoğlu, doğumundan itibaren ölümüne kadar sürecek olan göç sürecine katılan ve bunu yaşayan bir varlıktır. Bu esnâda göç kavramını en iyi şekilde belirleyen sanatçılardır. Heykeltıraşlar ve ressamlar bu konuyla daha çok ilgilenir. Resim sanatında da her eser kendisine özgü bir form, biçim, düzen ve renk halini gösterir ve bu yönetsel duruş, bir müzik biçimi gibi insanların tarih,

Abstract

Considering the concept of migration, this term should not be limited to geographic meaning only, it should be understood as allegory and metaphor. In a sense, human beings, from birth is a living entity that participates in the migration process that will last until death. Sculptors and painters are more concerned with this. In painting art, each work shows its own form, order and color, and this methodological stance connects people's history, identity and culture, like a form of music. The theme and concept of migration has been seen in the visual arts of different

* Bu çalışma birinci yazarın 2018 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı'nda sunulan “Göç Hikâyeleri” başlıklı Sanatta Yeterlik tezinden üretilmiştir.

kimlik ve kültürünü birbirine bağlamıştır. Göç teması ve kavramı farklı tarihsel dönemlerin özellikle modern dönemde görsel sanatlarda ve resim sanatında görülmüştür; ancak bu kavram modern ressamların çalışmalarına farklı şekilde yansımıştır. Bu ressam sanatçıların çoğu, görsel ve tarihsel belleğe atıf yaparak, geçmiş ve şimdiki görsel kimliği görselleştirmeye çalışmışlardır. Özel renkler ve formların kullanılması ile ressam, yeni mekânda ruhsal ve zihinsel statüsünü göstermeye çalışır. Göçmen ressamın çalışmalarının çoğunda eski ve yeni kimliğine meydan okunur. Bu makalede Orta Doğu Göçmen Ressamların eserlerinden 6 adeti incelemeye alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Göçmen Ressam, Resim, Göç, Modern, Orta Doğu.

historical periods, but this concept has been reflected differently in the works of modern and postmodern painters. Many of these artists tried to visualize the past and present visual identity by referring to visual and historical memory. With the use of special colors and forms, the painter tries to show his spiritual and mental status in the new space. In most of the work of immigrant painters, his/her new and old identity was challenged. In this paper, 6 works of Middle Eastern immigrant painters were selected to analyzed.

Key words: Immigrant Painter, Painting, Migration, Modern, Middle East.

Giriş

Değişim, gelişim ve dönüşüm kavramlarının hızla yaşandığı bir çağda insan hayatında da etkili birtakım kavramlar vardır. Bu kavramlardan biri de göçtür.

Her ülkenin yaşadığı ve geçirdiği birtakım dönüşümler, o ülkede yaşayan insanların hayatını da doğrudan etkiler. Bu bağlamdan hareketle göç olgusu da o ülkede yaşayan insanların ortak bir sürecidir. Bu süreci ise en yoğun yaşayan insanların başında sanatçılar gelmektedir.

Göç, tüm medeniyetlerin gelişmesini sağlayan bir olgu olmakla birlikte, bu olguya; insanın ihtiyaç duyduğu bir kavram olarak da bakılabilir. Göçmenlik bir yerde nostaljik bir duygu iken, başka bir yerde ise ütopyik bir kimliğe bakmaktır.

Göç olgusu; romantik bir mekânın ve zamanın içinde yaşamaya devam etme şeklinde algılanabileceği gibi bu sürecin doğal bir uzantısı içindeki göçmen kavramı ise; ışığın ve karanlığın sınırları içerisinde kalan bir insan gibidir. Göçü daha net anlamak için onu, yakından görmek gerekir. ‘Sanat ve Göç’; insan varlığını, insanın yaşam süreci içerisindeki sürecini sürekli yenilemektedir. Göç olgusu; kültürü, sanatı ve yaşamın her yönünü etkileyen temel değişim aracıdır. Yalnızca renk, çizgi, doku, ışık, gölge ifadesiyle resimde göç kavramı yansıtılmaz. Göçler farklı kaynak ve nedenlerden oluşan, çeşitli kavramsal boyutlara sahiptir. Göç teması, üç büyük devrimden dolayı tarım, endüstri ve dijital gibi modern zamanlara kadar devam etmektedir.

Modern dönemin görsel sanat alanlarında göç, savaş ve arayış çabalarının yanı sıra kentleşme, sanayileşme süreçleriyle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Göçmenlik kavramı, zaman ve mekân değişiminin bir sonucudur; ancak ‘göç’ olgusu bireysel ve toplumsal ifadeler için de kendini göstermektedir. Bu konu; geçmiş, şimdi ve gelecek zaman anlayışı bakımından sürekli tekrar içindedir. Göç kavramının içinde göçmen,

sığınmacı, muhacir, mülteci, mağdur, gecekondulaşma vb. kavramlar ve tanımlamalar, göç olgusuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

1.Yöntem

Araştırma betimsel modele dayalı olarak yürütülen nitel bir araştırmadır, Çalışmada kavramsal çerçeveyi belirlemek için araştırma konusu ile ilgili literatür taraması yaparak veriler toplanmıştır. Bu kapsamda, 20. Yüzyıla ait Orta Doğu'dan tanınmış olan altı göçmen ressamın eserleri incelemeye amaçlanmıştır. Resimlerin incelemesinde göç kavramı ele alınarak analiz edilmiştir. Göçe neden olan olaylar; Savaş, kuraklık ve iklim değişikliğinin sonuçları, ırksal eğilimler, kentsel ve endüstriyel yaşamın sonuçları seçilmiş olan sanatçılar eserlerinde diğer sanatçılara göre daha somut bir şekilde yansımıştır. Bu sanatçıların eserlerinde, kullanılan unsurlar nostaljik anlatım, yerli unsurlar ve ortak hatıralar bulunmaktadır. Tüm bu çalışmalarda figüratif sanat biçiminde bir nevi evsizlik hüznü, kimlik bunalımı, daha iyi bir yer arayışı kullanılmıştır. Bu sanatçılardan bazıları başka ülkelere göç ederek hem etkilenmiş ve hem etkilemiştir.

2. Göçün Tanımı ve Nedenleri

Göç, hicret veya muhâceret toplu ya da ferdî anlamda bir yerden başka bir yere gitmek, taşınmak anlamına gelir (Zanjani, 2013: 15). Kelime olarak göç, "bir toplumun coğrafi hareketliliği anlamına gelmekte olup bu hareketlilik iki farklı yer, konum veya coğrafik konumda oluşur. Bu hareketliliğin bir başlangıç ve bitiş noktası vardır" (Dehkhoda, 1960: 71). Birçok kaynağa göre göç, kişinin ya da toplumun farklı siyâsî, ekonomik veya kültürel nedenlerden dolayı, kendi sosyal çevresinden ayrılma ya da baskı ve zulüm edilen bir yerden huzurlu bir yere kavuşabilmek için, mekân değişimini içeren, gösterilen çaba anlamına gelmektedir. Belki de tüm insanlar yaşamları boyunca temelli veya geçici bir süre için yaşadıkları yeri değiştirmek zorunda kalıp bu süreç içerisinde deneyim kazanmışlardır. Göç kavramı ele alındığında, bu terim yalnızca coğrafi anlamıyla sınırlandırmamalı, alegori, metafor veya mecaz olarak anlaşılmalıdır. Bir anlamda insanoğlu, doğumundan itibaren ölümüne kadar sürecek olan göç sürecine katılan ve bunu yaşayan bir varlıktır. Doğumdan ölüme giden bu yolculuk, tarih boyu farklı halkların edebiyat ve sanatında kaçınılmaz olarak ele alınmıştır. Metaforik anlamda insanoğlu, yaşama adım attığı ilk günden itibaren zorunlu ve evrensel bir göç içindedir.

Tarihi ve edebî boyuttan ziyade günümüz dünyasında göç kavramı karmaşık problemlere dönüşmüş ve çok tartışılır hale gelmiştir. Genel olarak göçler iki ana kategoride araştırılabilir: Zorunlu göçler (sürgün) ve gönüllü göçler. Yeterli gelişimi gösteremeyen üçüncü dünya ülkelerinde; yurttaşların bazıları çeşitli savaşlar, işsizlik, özgürlük haklarının kısıtlanması gibi sebeplerden dolayı toplu göç etmeye mağdur kalmış haldeler. Başka açıdan bakıldığında ise; küreselleşmenin getirdiği koşullar, üretim-tüketim ilişkilerinin yanı sıra ulusal sınırları gevşetip göçlerin meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır. "Kapitalist üretim yöntemlerinin, kırsal bölgeleri işgal etmesi ve bu bölge insanını kentlere, sanayi sektörünün olumsuz şartlarına yönlendirmesi, göçe yapılan atıflardan birisidir" (Bayraklı, 2007: 12). Devletler ve uluslararası büyük şirketlerin kendi kazançlarına yönelik, toplum üzerindeki siyasi,

ekonomik veya kültürel müdahaleleri sonucunda insanların toplu göç etmesine yol açan bazı yeni koşullar ortaya çıkmıştır. Bunun en büyük ve insanlık adına en acı verici örneği, sömürgecilik döneminde Afrika'dan başka kıtalara köle olarak göç ettirilen insanlardır. Günümüzde belki de bu politikanın başka bir yüzü ile karşı karşıyayız.

Antropolojik anlamda göç, insanların bir yerden başka yere iş veya daha iyi bir yaşamı elde etmek amacıyla yapmış oldukları eylemdir. Yapılan arkeoloji araştırmaları sayesinde bulunan eşya kalıntılarının üzerindeki resimler, ilköğrenim insanlarının da göçebe bir yaşamdan geldiklerini göstermektedir. İnsanoğlu tarih boyunca erzak toplamadan başlayan ve hayvanların evcilleştirilmesi, yerleşik hayat ve kentler inşa etmesi gibi çeşitli sebeplerden dolayı yoğun göçler yaşamıştır. İnsanların tüm bu çabaları sonucunda kentsel medeniyetler oluşmuş ve insanların bir araya toplanmasını sağlamıştır. İlk göçler av ve yemek toplamak için yapılmıştır. Bunu “Aylak Göç” olarak da tanımlayabiliriz; ama insanoğlunun gerçek anlamda dikkat edeceği ilk göçleri tarımla ilişkilendirilen boyuttur. “*Genel kültür belli bir seviyeye yükseldiği zaman, tarım fikri ortaya çıkar ve insanları kentler inşa etmesinin kökeni yalnızca uygarlıktır*” (Durant, 1996: 17). Bu nedenle verimli topraklar ve su bulmak amacıyla çeşitli bölgelere göç edilmiştir. Köyden kasabaya, kasabadan şehirlere, şehirlere anakent şehirlere, ülkeden ülkeye ve son olarak da kıtadan kıtaya olan göç olayı, modernizm, sanayileşmenin ve yeni dünya düzeninin bir sonucu olmuştur.

Göçte en önemli etken, insanın her anlamda huzur bulacağı bir yeri hayâl etmesi ve oraya gitmenin mümkün olmasına inanmasıdır. Bu hayâlî düşünce, zihinde yükselip hareket etmeye neden olunca, maddî veya mânevî göçe sebep olur. Somut olarak göçe neden olan etkenler; yoksulluk, hastalık, politik yaklaşımlar, doğal afetler, iş alanları, güvenlik ve emniyet arayışı gibi sebeplerdir. Göç olgusunun yapısını belirleyen başka etkenler ise; din, ırk ve azınlık sorunları olarak belirlenebilir. Modern çağdan önceki göç sisteminde insanların karşılıklı iletişim ihtiyacını gidermek önemli bir nedendi. Örneğin, dinlerin oluşumu, yerleşmesi ve gelişip yayılması her zaman göç yoluyla gerçekleşmiştir. Dolayısıyla fikirlerin ve inançların dünya üzerine yayılması, o dinin ya da fikrin sözcülerinin ideolojik bakış açılarını farklı coğrafyalara götürebilmesiyle mümkün olmuştur. Din ve etnik köken gibi etkenler, farklı tarihsel dönemler ve coğrafyalarda pek çok savaşa sebep olmuştur. Dini veya mezhepsel konseptin bazı dönemlerde yeni ideolojilere karşı bir tepki olarak yükselişi ve baskın hale gelmesi, radikalleşmeye ve çoğu zaman savaşa yol açıp toplu göçlere neden olmuştur.

Günümüzde göç sebeplerine bakılırsa, bunların çoğunlukla toplumsal sorun kaynaklı olduğu görülür. Bunlar; ekonomik sorunlar, denetimsiz nüfus artışı, savaş gibi insan hayatını olumsuz yönde etkileyen faktörler, bilimsel gelişmelerle birlikte teknolojinin hızla ilerlemesi, iletişimin sınır tanımaması gibi birçok etken, göçleri artıran önemli parametrelerden sayılır. İletişim araçlarının gelişmesi sayesinde, günümüzün insanı göç etmek istediği yeni yerleşim yerleri hakkında önceden pek çok bilgi toplayabilecek konuma gelmiştir. Bu durum ve dünyanın haberleşme ağı, iletişimin göç üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca ulaşım sistemlerinin çeşitlenmesi ve gelişmesiyle birlikte insanların değişim için yaptığı kısa süreli ya da temelli göçlerin olanakları doğal olarak iyileşmiş ve gün geçtikçe hız kazanmıştır.

Uluslararası göçe neden olan ve günümüzde çok önemli olan faktörler arasında terör saldırıları sırasında can güvenliğinin olmaması, sınıfların sosyal eşitsizliği ve bu doğrultuda devletin yetersiz siyasetleri, adalet ve asayişin eksikliği gibi faktörler sayılabilir.

Kişisel zorunlu göç başlığı altında günümüzde gündemde olan başka bir terim ise iltica meselesidir. Kendi devletinden, ulusal sınırlar dışı, iltica yasalarına göre başka bir devlete sığınan kişinin iltica etme mecburiyeti can korkusudur. Özellikle siyasi sığınmacılar buna örnek gösterilebilir. Eğitim amaçlı göçlerde yetenekli ve eğitime önem veren bireyler daha donanımlı eğitim almak için daha büyük şehirlere yahut daha gelişmiş ülkelere yönelik göç ederler. Gelişmiş ülkelere göç eğilimi en çok geleceğe dair plânlardan yapan gençler arasında görülür. Varlıklı insanların yaşadıkları bölgelerde sabit ekonomi akışı olmaması ve değişkenlerin eksikliği nedeniyle, sermayelerini gelişmiş ülkelere taşıdığı aktarım da ekonomik göçtür. Kapitalist sistemin insan kaynaklarına olan gereksinimi ve özellikle Avrupa Ülkeleri'ndeki genç nüfusun azalması sonucu gelişmiş ülkelerde de göçe teşvik edici projeler geliştirildiği görülmektedir.

Önemli bilim insanlarının kalıcı olarak ülkelerini terk ettiklerine, savaş yıllarında oldukça sık rastlanır. Ülkelerdeki güvensizlik duygusu, imkânların yetersizliği, kargaşa ortamı, çeşitli baskılar ve kendi alanlarında çalışma olanaklarının kısıtlı olması, beyin göçlerinin başlıca sebeplerindendir.

Çevresel değişimler de göçleri beraberinde getirmiştir. Geri dönüşümü mümkün olmayan katkı maddelerinin neden olduğu çevre ve hava kirliliği, insanlar için yaşam koşullarını zorlaştırmış ve bu durum, göçe neden olmuştur. Buna örnek olarak; 26 Nisan 1986 'da, Ukrayna'nın Pripyat şehrinin 14.5 km. kuzeybatısında bulunan Çernobil şehrinde bulunan Çernobil Nükleer Santrali'nde yapılan bir deney esnasında meydana gelen nükleer kaza felâketinden sonra o bölgenin ciddi bir nükleer sızıntıya mâruz kalması ve o bölge halkının zorunlu olarak oradan göç etme olayı; çevresel değişimlere örnek olarak gösterilebilir.

Günümüzde göç nedenlerinin arasında çok önemli bir başka sebep de farklı cinsel kimliğe sahip olan bireylerin, kabul edilmedikleri toplumlardan kaçışıyla ortaya çıkmıştır. Geleniğin dar sınırlarını zorlayan bu toplumlar “sosyal göçmen” olarak adlandırılmışlar. Onların göç etme yönleri gelenek-din baskısı altında olan toplumlardan daha lâik yaşam biçimine sahip toplumlar doğrultusundadır. Durumu özetlersek, “*Göç durumunun gerçekleşmesi için savaş, ekonomik yetersizlikler, sosyal ve politik sorunlar, bireysel anlaşmazlıklar gibi pek çok bileşenden biri ya da birkaçının bir araya gelmesi gerekir*” (Öner, 2016: 41).

3.Göç- Mekân İlişkisi

Diğer canlıların mekân değiştirmeleri genel olarak içgüdüsel ve ihtiyaçlarını karşılayacak türden olmuş ve kendilerine coğrafi açıdan hep yaşamlarını sürdürmek, barınmak ve üremek için uygun olan yerleri seçmişlerdir. Bu ihtiyaç ilkçağ insanları için de geçerlidir. Ancak yılların ve yaşam tecrübelerinin birikimi sonucu insan göçü, yazı dilinin de icadıyla birlikte içgüdüsel olmaktan çıkmış, başka boyutlara taşınmıştır.

“Bir kural olarak göç, insanın yaşadığı mekânın çevrenin koşulları onun yaşamını zorlamaya başladığında ortaya çıkmaktadır” (Marshall, 2005: 685). Geniş kapsamlı kitlesel göçlere, kabile veya aşiret savaşları, kıtlık, yokluk ve sömürgecilik gibi sebeplerden dolayı yüzyıldan başlayarak sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Buna örnek olarak 20. yüzyılda Hindistan’daki Müslümanların zorunlu olarak Pakistan’a göç etmesini gösterebiliriz. Dışgöç kavramı, bir alan üzerinde ihtisas yapmış ve önemli başarılarla imza atmış bir kişinin ülkesindeki imkânların kısıtlı olmasından dolayı gelişmiş ülkelere göç etmesi durumunda kullanılır. Bu olay, modern dünyada sıkça rastladığımız bir durumdur. Bu bakımdan üniversite öğrencileri ve gençler için en yaygın göç alanıdır. Söz konusu öğrenciler gittikleri yerlerde temelli kalmaya karar verdikleri durumda, terk ettikleri ülke için zamanla sorun oluşturacak sonuçlar ortaya koyabilir. “Günümüzdeki dünyanın farklı yerlerinde nüfus dağılışı, geçmişteki büyük göçler sonucunda oluşmaktadır. Göç mekân nüfusunu yoğunlaştırabilir ya da azaltabilir” (Gürel, 2001: 132). Bütün bu sonuçlar çağdaş dünyada sömürgeciliğin çağı geçmesine rağmen başka formlarda ve ölçülerde devam etmekte. Yakın tarihte, savaşlar ve kültürel değişim dönüşümlerin yanı sıra medyanın da bu durumu olumlu göstermesi beyin göçlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. “Devrimlerin sürekli yaşandığı ülkelerde toplum açısından güvenli bir ortamın yaratılamaması, devamlı süregelen mitingler ve okulların itirazları, toplumu polislerle karşı karşıya getirmekte olup insanların düşünce yapısını göçe doğru sürüklemektedir” (Madani, 1980: 285).

İnsanların, köylerden şehirlere yani geleneksel yaşantıdan modern yaşantıya doğru kayması eğilimlerinin oluşması ve artması sonucunda geleneksel yaşantının yok oluşuna neden olabileceğini görmekteyiz ve “bu şehirlileşme eğilimi bütün yeniçağ medeniyetlerinde görülmektedir” (Azimi, 2013: 14). Bu değişimin önemli bir sonucu da mekân, algı ve anlamın katı bir şekilde değişmesine yol açmasıdır. Her toplumun geleneğindeki mekânın anlamı, o toplumun inanç sistemi ve kültürel ritüellerinin kökeninde var ve göç eseri geleneğin yok oluşu, o toplumda mekânın anlamını alt üst eder. Mekân anlamının değişimi de zaman anlamını değiştirir. Günümüzdeki kimliksizlikten doğan çoğu problemlerin kökeni, mekân anlamının değişiminde yatar.

“Ana vatan” veya “Ata yurt” gibi deyimlerde gizli olan insan-mekân ilişkisi açıkça aşk gibi coşkulu ve heyecanlı bir ilişkinin var olduğunu gösterir. Vatanseverlik ötesinde delice vatana âşık olmak terimi, onu yüksek ahlâkî bir değer olarak kabul eden bireyler için, insanın varoluşuna anlam veren ve yaşamını manalı kılan tek neden sayılır. Ana toprağa duyulan -aşağı yukarı- soyut aşk kavramı bazen sadece bir mekâna bağlı olmaktan öteye geçip kendini bir dil, belli bir tarih veya etnik gruba çok tehlikeli fanatik ilgi duymak şeklinde gösterir. “Milliyetçi duyguları desteklemek sonunda bir ulusu birbirine bağlayan değerleri yıkar, çünkü burada süslü püslü bir put, hak ve adalet gibi evrensel ve temel insanî değerler yerine oturtulur” (Nussbaum ve Cohen, 2002: 5).

4.Günümüz Sanatında Göç

1914-1918 yılları arasındaki savaş dönemleri, görsel sanatların değişimine çok önemli bir zemin hazırladı. Birinci Dünya Savaşı başlarında bazı sanatçılar zorla savaşa gönderildiler. Savaşa ve savaşmaya dair sanatçılar arasında anlaşmazlıklar olması nedeniyle Der Blaue Reiter Grubu’ndan Fransız Marc ve Kandinsky ayrıldılar.

Kandinsky, Jwalensky, Von Dongen gibi sanatçılar, yaşadıkları toplumdan dışlanıp Almanya'ya göç etmek zorunda kaldılar. Savaş yıllarında Agust Make, Fransis Marc gibi önemli sanatçılar öldü. Göçmen sanatçıların bir ülkeden diğer ülkelere zorunlu göçe maruz kalması ve sürgün edilmesi modern sanat tarihinde sıkça görülmektedir.

Savaşın toplumsal etkilerine karşı, çoğu göçmen sanatçılarından oluşan Dada Grubu tarafından ortaya koyulan kültürel yeni coşku, şiir ve müzikle birlikte görsel sanatlar alanında etkileşimi tetikledi. Dada; umutsuzluğa, savaşın karmaşıklığına, anlamsızlığına, topluma, ahlâk ve sanat normlarına karşı bir tepkiydi. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle de farklı siyasi ve sosyal değişimler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte görsel sanatların merkezi Paris'ten New York'a taşınmıştır. New York Sanat Okulu'nda göçmen sanatçıların düşünceleri ve uygulamaları Avrupa'daki modern sanatın düzenli ve akıllı yapısının yerine farklı bir anlayışla ortaya çıkmıştır.

5.Ortadoğu'dan Seçilmiş olan Göçmen Ressamlar

5.1. Arshile Gorky

Her göçmen kaybolan karakterini bulmaya çalışmaktadır. 15 Nisan 1904'te Van Gölü yakınlarındaki Khorkom Köyü'nde doğan Arshile Gorky, çocukluk çağında babası Sertak'in göçüyle birlikte Birleşik Devletler'de karanlık hale geldi. 1915'te annesiyle ve kız kardeşiyle birlikte Rusya'ya kaçtı ve bir süre sonra Sovyetler Birliği'ne göç etti. New York'taki kalış süresi onun için derin bir kültürel etki sağladı. (Görsel 1)'de sandalyede oturan bir kadının görüntüsü; genç bir çocuk, kırmızı çiçeğin yanında dururken görülüyor. Çocuğun "Ressam ve Anne" de tasvir edilen bir çiçek, geleceğin sembolüdür. Bu resim yapısında motiflerin özeti, arka zemin plâni ve boşluk, geometrik düzeyleri kullanma, düz renkler resme derinlik kazandırmıştır. Mevcut parlak, koyu ve gri renkler, kontrastlar, figürlerde yüksek vurgu yaratmaktadır. Dikey ve yatay elemanlar kompozisyonların birliğine yardımcı olmaktadır.

Gorky deneyimli ampirik bir sanatçıydı ve çeşitli teknikler denedi. Çocukluk anıları, ergenleri ve tanıdığı topraklardaki halk kültüründen eserleri ile esin kaynağı olmuştur. Sanatçı ve annesi Amerikan Sanatı'nın sahnesinde, şüphesiz Gorky'nin en iyi figür kompozisyonlarından birisidir. Başka taraftan da siyasi bir partinin iktidara gelmesi Rusya ve Almanya'da sanatçıların göçlerine neden olmuştur. Almanya'da Naziler'in iktidara gelmesi ve Bahusus Okulu'nun kapanmasına ve sanatçıların Batı Avrupa'ya ve Amerika'ya göç etmelerine sebep oldu (Görsel 1).

Görsel 1. Arshile Gorky, Sanatçı ve Annesi, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1904 – 1948, 60 x 50 cm, Whitney Amerikan Sanatı Müzesi

5.2. Neşet Günal

Neşet Günal, resim yaparken bazı imgeler ve sembollerden yararlanır. Bu imgelerin kaynakları, coğrafyası ile ilgilidir ve sanatçının geçmişte, yaşantılarından, hayâllerinden, yaşadığı zaman olaylara karşı tepkilerinden doğar. Bu semboller ve görsel öğelerin; çoğu zaman plâstik açıdan sanatçının eserleri çözümlendiğinde sanatçı için önemli bir çıkış noktası haline gelir. Neşet Günal'ın resimlerinde zaman zaman yer alan korku, yoksulluk ve sefalet, gecekondular, hayâl kırıklığı imgesi, yorgunluk, göçten doğan yoksullukları ve toprak üzerine kurulu iri el ve çıplak ayaklı insanların yaşam mücadelesini yalın bir dilde yansıtıldığı bu resimde, aslında insan yaşamındaki korkularının üstesinden gelebilmek adına görselleştirilmiş alegorik bir anlatıdır, denilebilir (Can Koç ve Altıntaş, 2016: 541-843).

Resimde çocukların duruş ifadeleri, kompozisyondaki yatay, dikey, ağır formlar, abartmalar, renk tonları, ışık ve gölgeler, derinlik ve korkunç atmosfer olması, bir göç sonucunu büyük şehirler civarındaki yaşam alanlarında göstermektedir. Neşet Günal resmi, endüstriyel hayatta olma neticesi köyden şehre, çağdaş göçlerin ifadesidir (Görsel 2).

Görsel 2. Neşet Günel, “Çocuklar”, Kâğıt Üzerine Karışık Teknik, 1963, 27 x 27cm

5.3. Nuri İyem

Çağdaş Türk Resim Sanatı, özellikle 1950’li yıllardan itibaren göç teması üzerinde sıklıkla durmuştur. 1940’lı yılların başında “Yeniler” adıyla kurulan oluşum, kentleşmenin doğurduğu sonuçları emekçilerin yaşamlarına odaklanarak anlatır. Bu sanatçılar arasında yer alan Nuri İyem, *“İstanbul ve çevresinin gecekondu kadınlarını, köyden kente göçmüş yeni yaşamın güçlüklerine katlanan insanlarını konu olarak seçmiştir”* (Arisoy ve Altinkurt, 2012: 7).

Evin Sanat Galerisi, 2007 yılında bastığı Çağının Tanığı Bir Ressam: Göç Resimleri adlı sergi kataloğunun tanıtımında ressamın önemli temâlarından birinin göç olduğunu vurgular: Nuri İyem’in 1950–2004 yılları arasındaki dönem içerisinde üretmiş olduğu göç konulu resimlerinden derlenen, 33 farklı koleksiyona âit 47 eserden oluşan “Göç Resimleri” sergisi kapsamında yayımlanan kitapta 1950’li yıllardan başlayıp 1960’lı yıllara kadar hız kazanan göç hareketini, Anadolu’dan büyük kentlere ve yurtdışına göçen, büyük şehri kavrama çabasındaki insanımızı gözler önüne seren Nuri İyem yapıtlarını, sanatseverlerin bir arada görmesine imkân tanıyan sergi, çağının tanığı bir ressamın gözünden Türk insanının göç serüveninin, neden ve sonuçlarıyla dönemseller olarak tâkip edilmesi bağlamında ayrıca önem kazanır. Bu çalışmada yerli göç kültürünün yansıması görülebilir. Dikey öge birleşimi, hayvan, insan figürleri ve sembolik kuru ağaç bütün kompozisyonlara katkıda bulunmuştur. Renk, abartı, kaba doku ve geometrik elemanlar dışavurumcu içeriğine katkıda bulunmuştur. El ve yüz ifâdesi, yolun rengi, farklı düzeyler ve genel olarak sembolik ifade dilinin seçilmesini göstermektedir (Görsel 3).

İyem’in 1950-2004 yılları arasındaki göç konulu, bilinen otuz üç resminin var olması, ressamın bu konuyu çok önemli bulduğunun kanıtıdır. Bu eserler, 1950’li yıllarda başlayıp 1960’lı yıllara kadar hız kazanan göç hareketini, Anadolu’dan büyük kentlere ve yurtdışına göçenlerin çabasını göstermektedir (Çalışkan, 2018: 40-43).

Görsel 3. Nuri İyem, "Göç", Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1970, 200 × 100 cm, (Çalışkan, 2108: 41)

5.4. Tammam Azzam

Günümüzde bile ulusal sınırların zorunlu şekilde çizilmesi Orta Doğu, Afrika ve Balkan ülkelerinden toplu göçler yapılması için önemli bir takım araç oluşturuldu. Bu coğrafyalarda bitmez savaşlar nedeniyle, uluslararası insan kaçakçılığı mafyasının ayağı bölgeye açıldı. Bu durum teknolojinin gelişmesiyle daha büyük bir boyuta geldi ve insanlık tarihi boyunca görülmemiş büyük facialara zemin hazırladı. Buna tepki veren, faciayı tam boyutuyla hayatlarında hisseden Tammam Azzam gibi genç sanatçılar, sorunlu toplumların ağrı ve hasretlerini güncel sanata aktarmaya başladılar (Shamma ve Mourad, 2016) (Görsel 4).

Görsel 4. Tammam Azzam, "Özgürlük", Grafitten Pamuklu Kâğıt Üzerinde Dijital Baskısı, 112 x 112 cm, 2013, (Foto Fest International - Courtesy of Artist and Ayyam Gallery, Dubai and London)

5.5. Vahed Khakdan

Vahed Khakdan, 1950 yılında Tahran'da doğan İranlı bir ressamdır. Göçmen olarak Almanya'ya göç etmiştir. Genel olarak Resimlerindeki yer alan unsurlar ve öğeler insanların geçmişini nostaljik bir atmosferde yansıtmaktadır. Yağlı boya tekniği kullanarak cansız nesnelere; siyah ve beyaz kişisel aile fotoğrafları, oyuncaklar, vazo, çanta ve diğer eski ve kirli nesnelere düzensiz bir şekilde eserlerin kompozisyonunda yer almaktadır. Resimlerindeki nesnelere ortak sevinç ve acı duygusunu ifade eder. Sanatçının eserlerinde unutulmuş yerler ve zamanlar ve anılar özel gölge ve ışık

kullanılarak anımsatır. Her göçmenin geçmiş anıları asla unutulmaz. Nesnelerin düzeni genellikle eski bir evin duvarını veya köşesini gösterir. Bazen başka bir yerde belirli bir nesnenin rengini görmek bize göçün sevinçlerini ve üzüntülerini hatırlatır (Görsel 5).

Görsel 5. Vahed Khakdan, “Nostalji”, Tuval üzerine Yağlı boya, 2016, 120 × 160 cm, Tahran Müzayedesesi

5.6. Bijan Bahadori Keşkuli

Kaşkay halkının folklor kültüründen beslenen önemli bir sanatçısı da Bijan Bahadori Keşkuli'dir. O, İran'ın modern sanat akışından çok farklı ve benzersiz bir yolda ilerleyip naif bir tarz ortaya çıkarmayı başardı. Akademik eğitimi olmayan sanatçı, doğayı kendi hocası olarak sayardı. Bahadori'nin çalışmaları sayesinde göçebe Kaşkayların derin kökleri olan göç kültürü korunmaya alındı. Onun eserlerinde çok sayıda kullanılan insan ve hayvan figürü sanki doğa ile iç içe ritmik bir uyumda tasvir edilmiştir. Şamanik inançlara kökleri dayanan bazı çalışmaları Henri Rousseau'nun eserlerini hatırlatmaktadır; ancak Bahadori'nin eserlerinde resmin hikâyesi bölümüne daha çok önem verilmiştir. O, çoğu eserinde ufuk çizgisini kompozisyonun üst tarafına taşıyarak resmin konusu olan hikâyeye daha fazla alan bırakmak istemiştir. Kullanılan renklerin parlaklığı ve kalabalık kompozisyonların tercih edilmesinin yanı sıra solu boya veya guaj boya tekniğinin de seçilmesi de, Bahadori'nin eserlerinin Şiraz Okulu minyatürlerine yakın bir benzerliğinin de olduğunu gösterir.

Bijan Bahadori Keşkuli, göçebe olarak geleneksel ve zihinsel resme, yumuşak kayaların üzerinde çizim yaparak başladı. Eserlerinde genel olarak geleneksel kültürleri taşımakta olup, etnik kimlik ve sosyal düşüncelerini ortaya koymuştur. Kompozisyonları kalabalık farklı unsurları insan, hayvan, doğa özellikleri, göç ve hareket kavramları görülmektedir. Genel olarak resim tarzı, coğrafi unsurların görsel şekil olarak resmedilmesidir. Perspektif çalışmalarında, renk atmosferini kullanması; Piter Brueghel'e ve İran minyatürlerine benzer. Büyük nesnelere yakında ve biraz daha uzaktaki nesnelere ise küçük gösterir. Form, çizgi ve renk ifadesi dışavurumcu deformasyon ile hikâye ve anlatımını esere ilk bakışta görebilirsiniz. Sanatçı eserini guaj boya ve sulu boya teknikleri ile kâğıt üzerinde farklı boyutlarda yapmıştır (Kiani, 2014: 51), (Görsel 6).

Görsel 6. Bijan Bahadori Keşkuli, “Göç”, Kâğıt Üzerine Suluboya, 1986, 100 × 70 cm, Meshkinfam Müzesi, Şiraz

İnsanoğlunun yaşamsal deviniminde göçler, öncelikle yaşamsal gereksinimlerin (yiyecek, yapacak ve yakacak) temini ile başlamış ve gelişmiştir. Ekonomik nedenler, doğal afetler, savaşlar, etnik nedenler, sınırların değişmesi, uluslararası anlaşmalarla sağlanan nüfus değişimleri etkenlerin bazen biri bazen bir kaçının birlikte etkisiyle anavatanından ayrılmak veya terk etmek zorunda kalmıştır. Dış göçlerle, göç eden ülkelerdeki nüfus artışı, göç veren ülkeler nüfusunda ise azalma olmakta, ülkeler arasında ekonomik ilişkiler artmakta, kültürel açıdan ise kültürel ilişkiler gelişmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak, metaforik anlamda insanoğlu, yaşama adım attığı ilk günden itibaren zorunlu ve evrensel bir göç içindedir. Göç etme eylemi, sonunda mekânla ilişkili zorunlu veya isteğe dayalı bir sosyal eylemdir. Başka bir bakış açısından ise göç, eylemin kültürel etkileri olduğu için de sanat tarihinde etkileyici olmuştur. Göç eden sanatçıların eserlerinde onun iki türlü kimliğe sahip olduğunu, zamanın ve mekânın şartlarında yani göçten önce ve sonra farklı eserler yarattığını söylemek mümkündür. Bu eserler göç eden sanatçının geldiği yeri ve göç ettiği zamanı kültürel işaretler olarak simgeler. Göç eden sanatçıların eserlerindeki kültürel imgeler, simgeler ve göndermeler bireysel ve toplu şekilde eserin katmanlarında gizlenmiştir. Göçmen sanatçıların eserlerinde, kullanılan unsurlar nostaljik anlatım, yerli unsurlar ve ortak hatıralar bulunmaktadır. Tüm bu çalışmalarda figüratif sanat biçiminde bir nevi evsizlik hüznü, kimlik bunalımı, daha iyi bir yer arayışı kullanılmıştır. Göçe neden olan olaylar; Savaş, kuraklık ve iklim değişikliğinin sonuçları, ırksal eğilimler, kentsel ve endüstriyel yaşamın sonuçları seçilmiş olan sanatçılar eserlerinde diğer sanatçılara göre daha iyi yansımıştır.

Göçmen bir sanatçının modern zamanda yarattığı eserler, hedef kültürün değişimine de neden olabilir. Sanatçı göçmen toplumun bir parçası olarak değiştiren ve yeni kültürleri ortaya getiren önemli faktörlerden biridir. Bu makale sürecinde konuyu farklı açılardan ele alan sanatçıların çalışmalarını incelemek yoluyla, günümüzün modern dünyasında çok tartışılan göç konusunun çalışmalara yeni bir ufuk açması amaçlanmıştır.

Konuyu ne kadar sınırlı tutmak istesek de, göç kavramı ve anlayışı varoluşçu bakış açısından sadece insanın fiziği göçü anlamına gelmez. Göçün farklı aşamaları,

nedenleri, egemenliği, araçları ve kendi özel dili başka şekillerde devam etmektedir. Göç, objektif ve zihinsel olarak kültür yapısının transferinde ana faktördür ve bu esnâda bir kültürün değişmesine sebep olabilir. Kültür değişmesi çizgi, renk ve moda gibi formlarda devam etmektedir. Göçün çok boyutlu anlayışları arasında kentleşme, sanayileşme olgusu ve bu olgulara bağlı olan gecekondü, yoksulluk, kölelik, cinsel ticaret, terörizm gibi temalar resimlerde ön plâna çıkmıştır.

Kaynakça

- Arisoy, D. ; Altınkurt L. (2012). “Türk Resminde Kent”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S33, 1-33.
- Azzam, S. Ş. ; Kevork M. (2016). *Art 21 Magazine*. http://magazine.art21.org/2016/01/21/confronting-crisis-an-interview-with-syrian-artists-tammam-azzam-sara-shamma-kevork-mourad/#.WK14g2_yjIU 21 Ocak 2016. (Erişim tarihi: 15.08.2018).
- Azimi, N. (2013). *Kentsel Sistemi ve Kentleşme Taraması*. Meşhed: Neka Yayınları.
- Bayraklı, C. (2007). *Dış Göçün Sosyo- Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği*. İzmir: Adnan Menderes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cankoç D.; ALTINTAŞ, O. (2016). “Bedri Rahmi Eyübođlu- Neşet Günal- Nuri İyem- Mehmet Pesen- Nedret Sekban Eserlerinin Yapı Kategorileri Bakımından İncelenmesi”. *İdil*, Cilt 5, Sayı 23, 831-863.
- Dehkhoda, A. (1960). *Sözlük*. Tahran Üniversitesi Yayınları: Tahran.
- Durant, W. (1996). *Doğu, Uygarlığın Beşiği*, Birinci Kitap. (Çev. Amir Hussaine Aryanpor, Fatholla Mojtabay, Hoşange Pirnazar). Tahran: Elmi ve Farhangi Yayınları.
- Gürel, S. (2002). 21. *Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*. İstanbul: Bađlam Yayıncılık.
- İsfahanı, R. (1995). *El Müfredat Fi Gharib el Kuran*. (Çev. Golamreza Khosravi), Tahran: Morteza Yayıncılık.
- Javadi Amoli, A. (2005). *Al-Mizan Yorumu*. Kum: Asra Yayıncılık.
- Kiani, M. (2014). *Şakayık Aşkıyla Göç: Kaşkaylarda Sanat*. (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Atatürk Merkezi Yayınları.
- Marshal, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nussbaum C.; Cohen J. (2002), *For Love of Country?*. Boston: Beacon Press.
- Öner, F. K. (2016). *Göç Üzerine Yazın ve Kültür İncelemeleri*. Ali Tilbe ve Sonel Bosnalı (Ed.), *Çağdaş Türk Sanatında Göç Teması: Ramiz Aydın Örneği içinde* 41-54.

Çalışkan, S. (2018). “Çağdaş Sanat Eserlerine Göç Olgusu Perspektifiyle Bir Bakış”. *İdil*, cilt7, Sayı 41, 39-45.

Zanjanı, H. (2013). *Göç*. Tahran: Semt Yayınları.

Görsel Kaynakça

Görsel 1. Whitney Amerikan Sanatı Müzesi

Görsel 2. <https://www.sanatduvari.com/sonsuzluga-acilan-kapi-yolun-sonu-neset-gunal-ve-esaretin-bedeli/>. (Erişim tarihi: 25.07.2019).

Görsel 3. Çalışkan, S. (2018). Çağdaş Sanat Eserlerine Göç Olgusu Perspektifiyle Bir Bakış, *İdil*, cilt7, Sayı 41, s.41.

Görsel 4. <http://magazine>. (Erişim tarihi: 15.08.2018).

Görsel 5. https://panartmag.com/wp-content/uploads/2014/02/A_0005_Vector-Smart-Object.jpg. (Erişim tarihi: 27.12.2020).

Görsel 6. Meshkinfam Müzesi, Şiraz, 2013.